

Halı Dokuya Dokuya Şiir Okuya Okuya

Türk toplum hayatında yeri bulunan, insanlarımızın ilgilendiği ve etkilendiği bir çok şey, işler, olaylar, sanatlar kısaca konular edebiyatımıza da ilham kaynağı olmuştur. El sanatlarımızdan dokumacılık, Türk ahiliğindeki otuz iki meslek arasında, daima en önemli dallardan biri olarak kabul edilmiştir. Bu kabul edilmiş sonucu, dokumacılık ürünlerinden halı, kilim, bütün dokumalar ve bunları dokuyanlar da bir ilham kaynağı olarak edebiyatımıza girmişlerdir.

Dr. Müjân Cunbur*

Türk halı ve kilimleri eski şiirimizde, divan şairlerimizin sevdiklerinin, övdükleri kişilerin geçtiği yollara, ayaklarının altına serilmişler. Çimenler Nevruz sultanının teşrifi için yayılmış yeşil halılara, çiçekler de sanki o halıları bezeyen motiflere benzetilmiştir. Şeyhülislâm Yahya Efendi bir beytinde şöyle diyor:

*Bisât-ı ayşe kadem bastı nâz ile nevrüz
Şükûfe perde-serâ-yı ademden etti bürüz*

Şair, baharın yavaş yavaş gelişini Nevruz'un nazlanarak hayat kilimine basışı olarak tasvir ediyor, çimenin üzerindeki motifleri de yokluk perdesinin arkasından birden bire görünen çiçeklere benzetiyor. Bu beyitteki bisat, kilim ve döşeme anlamında kullanılmıştır.

Halı, daha genişçe ele alırsak dokumacılıkla ilgili terimler de edebiyatımıza girmiştir. Dergimizin adı olan “arış” veya “eriş” ve “argaç” kelimelerine eski edebiyatımızda pek rastlanmıyor. Yalnız Nedim bir beytinde “arış” ve “argaç” yerine Farsça karşılıkları olan “târ” u “pûd” kelimelerini kullanarak sanat yapıyor ve:

*Târ u pûdu terk-i târ u pûd-ı hestîdir anın
Şâl-i dervîşî dokunmaz sevdiğim Keşmîr'de*

yani onun arışı, argacı, varlık arış ve argacını terk etmektir, sevdiğim Keşmir'de dervişlik şalı dokunmaz, demek istiyor. O devrin kıymetli bir dokuması olan Keşmir Şalı'nın arış ve argacı divan edebiyatımızda böylece yer almış oluyor. Nedim bir İstanbul şairidir. Vaktiyle Şahidî İbrahim Dede'nin *Tuhfe-i Şahidî* adlı meşhur sözlüğünden taranmış Şehrilerin yani İstanbulluların kullanmadıkları kelimelerin bir araya getirildiği bir risale görmüştüm. O risalede “arış” Şehrilerin kullanmadıkları ilk kelimeler arasında yer almıştı. Nedim'in beyti ve o küçük risale, her ikisi de doğma

büyüme İstanbullu olan annemle büyük annemin “Kırk tarakta kırk bezi var, hiç birinin de erişi argacı yok” deyişlerini hatırlattı. Bu atalar sözü, her şeyi ben yaparım diye ortaya atılarak başlayıp da bitiremeyenler için söylenirdi.

Biz yine Nedim'in Keşmir Şalı ve dervişlik şalı için kullandığı “târ” ve “pûd” kelimelerine dönelim, On dokuzuncu yüzyıl tarihçilerinden ve divan şairlerimizden Vak'anüvis Lütfi Efendi yine aynı devir şairlerinden Hasırcızâde Hâfız Mehmed Ağa'yı öven şiirinde bu kelimeleri kullanmış ve dokumacılık terimlerinin yer aldığı şu beyitleri söylemiştir:

*“Her ne dem nazm-ı terin dehre olursa tebyîn
Döşenir safha-i terkibe hasîr-i tahsîn
âferin ey ser-i esnâf-ı kumâş-ı ma'nâ
N'ola şâkirdin olursa udebâ-yı pîşîn
Sana ey pîr-i suhen eskiden olmuş mahsûr
Târ u pûd-ı nükte-i nazm-ı mezâmîn-i nevîn”*

Bu beyitlerde, “her ne zaman yeni bir manzumen açıklansa, terkinin safhasına güzelleme hasırı döşenir. Bir başka deyişle güzel bulmanın dili tutulur, diyerek “hasîr” iki anlama gelecek şekilde kullanılmıştır. Aferin ey mana kumaşının baş esnafı, senden önce gelen edipler senin öğrencin olursa şaşılmaz. Ey sözün piri, en yeni mazmunların nazmının nüktesinin arış ve argacı sana eskiden beri hasrolunmuştur.” diyen Lütfi Efendi şiirini şu beyitle tamamlamıştır:

*“Câmi-i nazmını ey fârîş-i dergâh-ı edeb
Bast-ı kalîçe-i takrîz ile ettim tezyîn”*

* Başbakanlık Atatürk Kültür Merkezi Bilim ve Yürütme Kurulu Üyesi.

Yani ey edebiyat dergâhını döşeyen, manzumenin câmiini takriz halısını yayarak süsledim. Evet halı, divan edebiyatımızda çoğunlukla "kaliçe" olarak geçmektedir.

Hasırcı-zâde'yi öven ikinci divan şairi, devrin sadrazamı Safvet Paşa'dır. Bu konuda iki kıt'ası vardır, o da bu manzumelerinde halıyla ilgili "yaymak, kali, Uşşak, atlas, ferş" gibi bir takım terimler kullanmakta, bir kıt'asında şunları söylemektedir:

*"Yayılp kaldım görünce kâli-i uşşâk-veş
Verdi âsârı bana hayret Hasırcı-zâdeniñ
Atlas-ı çarh benim olsa gelince hâneme
Ferş ederdim pâyine Safvet Hasırcı-zâdeniñ"*

Görünce Uşak halısı gibi yayılıp kaldım Hasırcı-zâde'nin eserleri beni şaşırttı. Ey Safvet! Gökyüzünün mavi renkli atlası benim olsaydı evime gelince Hasırcı-zâde'nin ayağına sererdim, demek isteyen Paşa ikinci kıt'asını şöyle düzenlemiş:

*"Keçeci-zâde Efendi görse derdi âferin
Mürteçil nesc ettiği bir mısra-ı âzâdeyi
Okıyanlar bûriyâdır derseler kezzâbdır
Eylesem tatvîl evsâf-ı Hasırcı-zâdeyi"*

Onun irticalen dokuduğu her serbest mısra'ı, Keçeci-zâde İzzet Molla görseydi "aferin" derdi. Hasırcı-zâde'nin niteliklerini uzatsam, okuyanlar bu riyadır, ikiyüzlülüktür derseler, çok yalan söylemiş olurlar, derken şair, "buriyâ" kelimesini hem de "hasır" anlamında kullanmıştır.

Divan edebiyatının mazmunlarla dolu şiirlerini bırakıp yakın zamanlara gelelim. Yüzyıllardan beri Anadolu'nun dört bucağında halı dokunmaktadır. Bu toprakların yetiştirdiği şairler de bu halıları dokuyanların acılarına, dertlerine şiirleriyle ortak olmuşlardır. Yeni dönemlerde Divan edebiyatının hayatı mazmunlar perdesi arkasından gösteren manzumelerinin yerini, gerçek hayatın aynası olan şiirler almağa başlamıştır. Artık halı ve kilim konusunda, sadece kupkuru düşüncelerin değil, acı tatlı duyguların da şiirlere girdiği görülmektedir.

İşte İskenderun'un Belan ilçesinin Kızılkaya köyünde doğan bir edebiyat öğretmeni Sarıcalıoğlu ârif Hikmet (doğ.1899) "Halıcı" başlıklı şiirinde şunları dile getiriyor:

*"Gönlünde bir dert mi var, ayrı mısın eşinden.
Genç yüzün daha solgun bir akşam güneşinden
Yorgun mu, hasta mısın? Aldırma haydi doku!..
Vur kirkidi !. İsterse buz kessin için, dışın,
Saplandıkça bağına dişleri kuduz kışın
Bir dakika gülmeyen bahtına lânet oku.*

*Bilmezler ki her teli canından sevgilidir
İşlediğin her nakış ıstırabın dilidir:
Gönlünün feryadını besteler perde perde..*

*Çek bahtının bitmeyen ebedî cefâsını,
Sen göz nuru dök, işle; el sürer safâsını,
Ömrün gibi halın da sürünür kuru yerde..*

(Sadeddin Nüzhet Ergun: *Türk şairleri* c.I, s.66)

Bu şiirde halıdan çok onu dokuyan yorgun, belki hasta, eşinden ayrı, dert dolu, bahtsız bir kadın ön plandadır. İkinci kıtada halının dokunduğu mekân ve zaman söz konusudur. Adeta insanın soğuktan içi titrer. üçüncü kıtada dokunan halının her nakşında dokuyanın acısının yansıdığı görülür. Son da halı ve halıyı kullananlar dile getirilir. Bin bir göz nuru dökülerek dokunan halı yerlere serilmiştir. Şiiri okuyan, acaba halıya mı, yoksa dokuyana mı acısam diye düşünür.

Halıları genellikle genç kızlar, gelinler, kısacası kadınlar dokurlar, Tabii olarak onların duygularını bir kadın daha iyi anlayıp anlatabilecektir. şimdi de genç bir şair Gürsoy Solmaz'ın "Halıcı Kız" adlı şiirini okuyalım:

*"Başında yazması, elinde kına
Kilim dokur, halı dokur, şal dokur.
Gelir uzaklardan, gider yakına...
Sevgi dokur, saygı dokur, yol dokur,
Kovan dokur, petek dokur, bal dokur.."*

*Her ilmek bir anlam; her anlam desen,
Yalandır sanır, gelip görmesen.
Bir sevgi rüzgârı, gönülde esen
Arzu dokur, istek dokur, fal dokur
Ova dokur, bayır dokur, çöl dokur.."*

*Her duygu işlenir, hayret mi hayret...
Her nakış, ilmekte doyumsuz ibret,
Sevgiyle verilen bunca bin gayret...
Ana dokur, kızı dokur, bol dokur
Akıl dokur, yürek dokur, kol dokur.."*

(Erciyes, Yıl:19, Sayı:227, Kasım 1996, s.5)

Bu anlamlı şiir, Anadolu'da en güzel halıların dokunduğu merkezlerden birinde Kayseri'de çıkan bir dergide yayınlanmıştır. Anadolu kadını hep dertli değildir. Halıcı kızlar türkü de söylerler, halı üzerine yakılmış türkülerini kirkitlerinin sesine eklerler.

İşte Anadolu'nun bir küçük köyü. Adı Taşkale, görüntüsü de öyle, sanki taştan bir kale... Daha doğrusu dağ gibi, bir büyük kaya. Yaşanan mekânların bir kısmı da o kayanın içine oyulmuş. İhtiyar kadınlar yün eğiriyorlar, köyün kızları da halı dokuyorlar. Sanki yedi dağın çiçeği o halılara yansımış, renk renk, motif motif göz alıyor. Ve genç kızların ağzında bir türkü:

*Ort'asya'dan çıktık yola
Halı dokuya dokuya
Ayrıldık on sekiz kola
Halı dokuya dokuya.."*

Yüzlerce yıldan beri süre gelen bir geleneği bu türkü, bir yandan halıcılığımızın doğuş kaynağına götürürken, bir yandan da şiirimizle musikimizin kardeşliğini pekiştiriyor. ■